
KRONIKA

ŽYMIĖJI UKRAINIEČIŲ ETNOMUZIKOLOGAI – SOFIJA JOSYPIVNA HRYČA

Šių metų vasaros pradžioje sulaukiau netikėto skambučio iš Kyjivo – skambino man gerai pažįstamas ir gerbiamas menotyros daktaras, profesorius, Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos M. Rylskio Menotyros, folkloristikos ir etnologijos instituto (MFEI) Etnomuzikologijos skyriaus vedėjas, vyriausiasis mokslo darbuotojas Mychajlo Chaj. Jis be užuolankų paprašė mano pagalbos – išversti iš ukrainiečių į lietuvių kalbą ir Lietuvoje paskelbti jo tekstą apie vasario mėnesį, trečią naujo karo dieną, anapilin iškeliavusią savo Mokytoją, iškilią ukrainiečių etnomuzikologę Sofiją Josypivną Hryčą.

Nedvejodamas sutikau. Pildau jo prašymą. Ir atmintyje man pačiam iškyla prieš trejetą dešimtmečių vykę liudijimai apie šią asmenybę.

1991 m. lapkričio 28 d. Lietuvos valstybinėje konservatorijoje gyniausi savo tada vadintą kandidatinę disertaciją apie anhemitonikos bruožus lietuvių tradicinių dainų melodikoje. Tai buvo unikalus momentas – jos santrauka buvo paskelbta dviem atskirais leidinukais: paskutinį kartą rusų kalba ir pirmą kartą lietuvių kalba. Istorinių to meto lūžių kontekste mano mokslinis vadovas prof. dr. Juozas Antanavičius nutarė gynimą surengti taip pat nestandartiniu būdu – senu formatu sukviečiant sovietiniame reglamente minimą, regis, 11 asmenų Mokslinę tarybą ir, kita vertus, jau nebesiūsti jos dokumentų į Maskvos VAK-ą, o palikti tvirtinti nepriklausomos Lietuvos Respublikoje naujai steigiamos Mokslo tarybos kompetencijai. Ir dar – tai buvo istorinė pirmoji ką tik (1991 09 01) įsteigto Klaipėdos universiteto mokslininko ginta disertacija.

Senosios Mokslinės tarybos sudėtyje buvo garbūs muzikologai iš Latvijos, Estijos, Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos. Kartu jiems buvo padėkota už vaisingą daugiamečių bendradarbiavimą ir išreikšta viltis toliau draugauti jau nepriklausomos Lietuvos mokslinio pasaulio erdvėse. Be šios Tarybos, dar reikėjo į gynimą pakviesti ir du aukščiausio mokslinio lygmens oponentus ir,

savaime aišku, gauti teigiamas jų recenzijas. Tuo tikslu likus dar geram mėnesiui iki gynimo datos man buvo pasiūlyta pačiam su savo disertacijos rusišku tekstu (jį rengdamas gerą dešimtmetį tada dar nežinojau, kad ateis laikai, kai visų pirma pagaliau bus reikalingas lietuviškas jos tekstas) vykti į Minską (tada buvo bandyta jį pervardinti „Mensk“) ir į Kyjivą pas daktaro laipsnį jau turėjusias Lidiją Saulovną Mucharinską (1906–1987) ir Sofiją Josypivną Hryčą. Pabandžiau visų pirma pasiekti Minską. Traukiniai iš Vilniaus rytų kryptimi dar vyko, bet bilietų kasose tvyrojo absoliutus chaosas. Į bendrą ar „plackarto“ vagoną galėjai patekti tik slaptai davęs atitinkamą kyšių jo palydovei. Pavyko. Minske mane gerbiama L. S. Mucharinską visą dieną priėmė savo bute labai maloniai. Kartu su ja ir tada dar visai jauna jos aspirante Tamara Borisovna Varfolomejeva (g. 1944 m.) plačiai aptarėme ne tik mano disertacijos tezes, bet ir daugelį kitų mūsų šalių etnomuzikologų aktualių bendradarbiavimo gairių. Man čia pat buvo surašytas ir pasirašytas teigiamas atsiliepinimas ir palinkėta geros kelionės toliau į Kyjivą (tada – Kijevą...). Ir čia man jau sekėsi sunkiau. Jokie kyšiai jokia valiuta nepadėjo. Traukiniai buvo perpildyti. Antrą parą be miego stypsodamas Minsko stotyje supratau – kol dar yra galimybė, bandyti taip pat nelengvai bent jau grįžti į Vilnių. Lidija Saulovna maloniai leido man jos telefonu susiskambinti su Kyjivu ir kelias valandas taip pabendrauti su Sofija Josypivna Hryca. Prisistačiau kaip paskutinis savo profesorės Jadvygos Čiurlionytės (1898–1992) studentas. Iškart pagyvėjo – jos abi ilgus metus gražiai bendravo. Išdėsciau jai savo tyrimų tematiką, teiginius, metodikas, išvadas. Detaliai pristaciau savo siūlomą bepustoninių dermių ir melodinių sekų terminiją. Išklausė tyliai, atidžiai. Tada padėjo už disertacijos pristatymą ir diplomatiškai tarė: „Jūsų darbas vertas gintis disertaciją. Atsiliepinimą parašysiu ir atsiųsiu. Teigiamą atsiliepinimą. Bet turiu jums ir rimtų rekomendacijų tolesniems moksliniams tyrimams. Daina – ne tik tekstas ir melodija. Tai tarsi gyvas organizmas, galintis gyvuoti tik sau palankioje terpėje. Jeigu jūsų dzūkės moterys jas dar dainuos, – jos gyvens. Jeigu jos liks vien archyvuose, – mirs. Jeigu kas nors jas prikels iš tų archyvų ir vėl uždainuos, – jos atgims. Tai svarbiausia. O net ir patys detaliausi jų formos, dermių, ritmo, melodikos tyrimai bus aktualūs tik tada, kai šios dainos toliau bus perduodamos gyventi jaunosios kartos dainininkų balsuose. Visada galvokite ne vien formaliomis schemomis, o suvokite šių melodijų gyvybingumo perspektyvas erdvėje ir laike. Ir nepalikite nuošalyje šio proceso tyrimų atskirame kaime, atskirose apylinkėse, regionuose, visoje šalyje ir dar plačiau. Dainų giminystės ryšiai gali driektis ir šimtus kilometrų nutolusiuose kraštuose. Patikėkite – jūs rasite daug savo dzūkų krašto giesmių sąsajų ir su slavų tautų tradicinio folkloro apraiškomis. Baltarusijoje, Lenkijoje, pas mus Ukrainoje... Tirkite tai nuolatos ir sistemingai. Atminkite tai ir perduokite šią žinią ir savo kolegoms bei būsimiems mokiniam! Sėkmės!“

Šį tada rusiškai man išsakytą gerbiamos Sofijos Josypivnos tekstą įsiminiau visam gyvenimui. Gal čia ir ne visai tiksliai išverčiau bei pacitavau, bet jis man tapo kelrode žvaigžde rengiant monografiją apie lietuvių ir lenkų tradicinių dainų sąsajas (2006), mano dabartinių lietuvių ir ukrainiečių muzikinio folkloro gyvybingų paralelių paieškų ir atradimų priesaku. Taip ir nespėjau susitikti su šia neakivaizdine savo Mokytoja šiame beprotiško tempo gyvenime... Tebūnie šis teksto vertimas bent maža dėkingumo Jai už ir man anuo metu perteiktus labai svarbius pamokymus dalelė.

Rimantas Sliužinskas

Kyjivas–Vilnius, 2022 08 08

Мучайло Чай (Михайло Хай)¹

**SOFIJA JOSYPIVNA HRYSA
(СОФІЯ ЙОСИПІВНА ГРИЦА, 1932–2022)**

Vietoje nekrologo

Būna staigių, neišvengiamų netekčių, būna atsitiktinių. Yra tokių, kurias laiko tėkmėje galima materialiai ar morališkai kompensuoti, ir yra tokių, kurių niekas, niekada ir niekaip neatitaisys. Taip yra praradus brangiausią žmogų – Mokytoją, kuris visą savo gyvenimą dalijosi neišsenkamomis žiniomis, mokinių širdyse ugdė gėrio ir pagarbos mus supančiai aplinkai jausmus, atidavė visą save kilniam tikslui – nuolat ir nepailstamai šviesti iki tol neregėta ir daug kam ne iš karto suprasta mums visiems brangaus mokslo Šviesa. O kalbėdami vardu jaunųjų šio Mokytojo doktorantų, savo laiku Jos mokytų tiriamąjį reiškinį suvokti ne tik kaip gryną paradigmą struktūrą (kaip dažnai elgiasi formalieji struktūralistai), o priešingai – niekada neprarasti sąsajų tarp Dievo kūrinijos ir mokslinės Tiesos – netekties jausmas tampa nepakeliamai sunkus ir nepataisomas. Sofija Josypivna Hryca buvo ir amžiams išliks atmintyje visų, kurie ją pažinojo, skaitė jos

¹ Mychajlo Chaj – prof. dr., Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos M. Rylskio menotyros, folkloristikos ir etnologijos instituto Kyjive (MFEI) Etnomuzikologijos katedros vedėjas (g. 1946 m.). Yra paskelbęs per 100 mokslinių straipsnių įvairia ukrainiečių etnomuzikologijos mokslo tematika, monografijų ir šaltinių rinkinių apie Vojkivščynos (*Музика Бойківщини*. Київ, 2002), ukrainiečių tradicinę instrumentinę muziką (*Музично-інструментальна культура українців (фолкльорна традиція)*. Київ–Дрогобич, 2007; *Українська інструментальна музика усної традиції*. Київ–Дрогобич, 2011; *Динаміка фолкльорної традиції сіл Лютювиська та Билічі на Старосамбірщині*. Київ, 2016, kartu su L. R. Fedoronko; *Микола Будник і кобзарство*. Київ, 2020 ir kt.) autorius, aktyvus lyrininkas ir bandūristas, kobzarių muzikos tyrinėtojas, visos Ukrainos tradicinės instrumentinės muzikos tyrimo, rekonstravimo ir propagavimo sąjūdžio iniciatorius.

publikacijas, turėjo laimės klausytis jos paskaitų ir tiesiog maloniai su ja bendrauti.

Sofija Josypivna nugyveno sunkų, bet savaip laimingą ir kartu kupiną tiek kasdienybės patirčių, tiek ir gilių mokslo atradimų gyvenimą, persmelktą savo pasirinkto ir pamėgto *muzikinio folkloro* ir jo giliausių – struktūrinių – *muzikinio epo* apraiškų tyrimų rezultatais. Deja, šiandien dar negalima pripažinti, kad esminis jos indėlis į mokslą, kurio daugelis ir dabar iki galo nesuvokia, yra tiek valstybės, tiek ir mūsų, ne visada dėkingų jos mokinių (ir ypač pavydžių kolegų), deramai įvertintas.

„Jos širdis neatlaikė didžiausios tragedijos, kurią patyrė ilgaamžės jos Tėvynės Ukrainos žmonės, kuriuos ji mylėjo labiau už viską. Šio krašto tradicinės muzikinės kultūros tyrimams ir propagavimui Sofija Josypivna atsidėjo iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų. Žiaurus klastingo okupanto – viso pasaulio ir visos žmonijos civilizacijos tirono – Maskvoje sumanytas ir pradėtas karas iš tradicinės muzikinės pasaulėžiūros ištakų išplėšė vieną iš geriausių mūsų socialinės raidos ir egzistencijos grandžių – intonacinio mąstymo būdo sisteminius pagrindus, kuriuos visų pirma išsamiai tyrė S. J. Hryca“ (iš Nekrologo). Dabar bus daug sunkiau apsaugoti šią vietinių Ukrainos žmonių mąstymo sistemą nuo formalių ir paviršutiniškų jos apraiškų dominavimo.

Nerealu viename straipsnyje išsamiai atskleisti šios mokslininkės ekspedicinių, mokslinių-teorinių ir publicistinių darbų visumą. Bėlieka tik apgailestauti, kad vienas nuosekliausių S. Hrycos mokinių profesorius A. Ivanyckis² dėl sveikatos nespėjo išplėsti savo pirmojo ir šiuo metu vienintelio biografinio leidinio apie jos darbus (žr.: Іваницький А. *Софія Грица. Творчий портрет*. Київ–Тернопіль, 2002. 44 c.). Tokį ne vien aprašomojo, „portretinio“, o visavertės monografijos formato leidinį lieka parengti mums, jaunosios kartos mokiniams ir sekėjams. Būtina detaliai atskleisti, kaip pati Sofija Josypivna susiformavo kaip pasaulinio lygio mokslininkė, pradėjusi šį toli gražu ne rožėmis klotą kelią savo monografija apie Filareto Kolesos³ ukrainiečių folkloristikos mokslo fenomeną. Kartu išsamiai

SOFIJA JOSYPIVNA HRYCA
(Софія Йосипівна
Грица, 1932–2022)

² Anatolijus Ivanovyčius Ivanyckis (*Іваницький Анатолій Іванович*) – g. 1936 m., profesorius, menotyros daktaras, žymus muzikologas, ukrainiečių muzikinio folkloro tyrinėtojas. S. J. Hrycos mokinys, jos mokslinių metodų sekėjas ir propaguotojas [vertėjo pastaba].

³ Filaretas Muchajlovyčius Kolesa (*Колеса Філарет Михайлович*, 1871–1947) – ukrainiečių etnografas, folkloristas, kompozitorius, muzikologas ir literatūrologas. Ukrainiečių muzikinės etnografijos mokslo pradininkas ir pagrindėjas [vertėjo pastaba].

parodyti, kaip šios šalies vėlesnės kartos etnomuzikologai nuosekliai perėmė Kolesos–Hrycos mokslinės mokyklos pagarbaus, gilaus, visuminio ir sisteminio požiūrio į savo tiriamąjį objektą metodus. „Kiekvienas žmogus į šį pasaulį ateina su slapta misija. Bet ne veltui Dievas davė mums laisvą valią: niekas iš anksto nežino esminio savo gyvenimo tikslo, ir Jis leidžia mums jį pasirinkti. Taigi, šis pasirinkimas priklauso ir nuo mūsų. Galbūt mes nežinome, kas mums patikėta, bet į tai linkęs dvasinis apmąstymas visiems esmingai mąstantiems žmonėms nurodo kelią į amžinybę ir orumą“ (Іваницький..., p. 3). Regis, mūsų brangi Mokytoja kartu su šios sentencijos autoriumi buvo ne tik linkusi į minėtas „dvasines refleksijas“, bet ir sąmoningai visą savo gyvenimą rūpinosi „slapta misija“, kurią jai ir paskyrė Dievas. Šį Kryžių ji ant savo pečių drąsiai nešė pati ir dar reikliau bei sistemingiau to siekė iš savo ir ne savo mokinių – etnomuzikologų ir folkloristų.

Čia, ko gero, atėjo laikas pažymėti, kada ir kaip šių eilučių autorius pateko į Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos narės-korespondentės, menotyros daktarės, profesorės S. J. Hrycos mokinių gretas. Po nesėkmingo bandymo 1977 m. Kyjive įstoti į M. Rylskio menotyros, folkloristikos ir etnologijos instituto (MFEI) aspirantūrą, likimas (ne be studentiškos jaunystės draugo H. Štonio⁴, kuris tuo metu jau dirbo Taraso Ševčenkos literatūros institute ir kuo tik galėdamas visiems nuolat padėdavo, pagalbos) atvedė mane pas vienos MFEI katedros vedėją Ivaną Fedorovyčią Liašenką⁵. O to padalinio pavadinimą šiaip jau nebuvo lengva iš karto įsiminti: „Masių meninės raidos išsivysčiusio socializmo epochoje teorinių problemų katedra“⁶.

„Ivanas Fedorovyčius iš pradžių ketino mane padaryti muzikos sociologu. Sovietinė sociologija kaip pseudomokslinė „pažangaus socializmo eros“ doktrina tuo metu buvo persmelkusi visas humanitarinių mokslų sritis ir buvo didžiai garbinama. Vis dėlto jau po pačios pirmosios analitinės užduoties jis sutiko su Štoniu: „Sociologu netapsi – reikia jį atiduoti Hrycai.“ Ir į mano būgštavimus – sutiks ji mane „pasiimti“, ar ne – tris kartus abiem kumščiais trenkdamas į stalą rūsčiai atsakė: „O tai dėl ko aš čia sėdžiu!“ Taip įvyko man lemtingas susitikimas su sovietiniu šio Instituto biurokratinės sistemos nomenklatūrininku, kuris, nors ir be ypatingo entuziazmo, mano mokslinės krypties pasirinkimui padarė daugiau įtakos nei visos konservatorijos ir aukštosios mokyklos iš eilės“

⁴ Hryhorijus Maksymovyčius Štonis (*Штось Григорій Максимович*, 1941–2021) – ukrainiečių rašytojas, poetas, scenaristas, literatūros tyrėjas ir kritikas, žymus menininkas [vertėjo pastaba].

⁵ Ivanas Fedorovyčius Liašenko (*Ляшенко Іван Федорович*, 1927–1998) – menotyros daktaras, ukrainiečių muzikologas, Ukrainos nusipelnęs meno veikėjas, Ukrainos kompozitorių sąjungos narys, ilgametis MFEI katedros vedėjas [vertėjo pastaba].

⁶ Originale – „Відділ теоретичних проблем художнього розвитку мاس в епоху розвинутого соціалізму“ [vertėjo pastaba].

(žr.: Маркович Г. Михайло Хай. Науково-етнофонічний досвід. Хмельницький, 2019, с. 86–87). Šis epizodas čia paminėtas neatsitiktinai, nes man paskirtai iškiliai mokslininkei teko anuo metu išgerti pilną direktyvinių vadovavimo metodų taurę. Ji patyrė visišką didžiosios dalies sovietinio mąstymo kolegų nesupratimą apie savo profesinės kvalifikacijos gilumą, nedėmesingą ir net nedėkingą didžiosios dalies savo mokinių požiūrį į jos „nestandartinius“ mokslo ir mokymo metodus. Kiek Jai teko įdėti pastangų, kad giliu sovietmečiu į mokslinės terminijos apyvartą įvestų, atrodytų, visiškai suprantamus terminus „dainos paradigma“ (ukr. „*пісенна парадигма*“), „intonacinio mąstymo modelis“ (ukr. „*модус інтонаційного мислення середовища*“). Vienas Dievas žino, kaip visais įmanomais būdais Jai pavykdavo išvengti nuorodų į „marksizmo-leninizmo klasiką“, tuo metu privalomą kiekvienai mokslinei publikacijai. Jai teko nenuilstamai kovoti už K. Kvitkos dar 1922 m. įkurto Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Muzikinės etnografijos kabineto (ukr. Кабінет музичної етнографії ВУАН) išsaugojimą, – jį nekart buvo bandyta sunaikinti ir pagaliau jis buvo uždarytas odioziniais 1937 m. Tik 2009 m. S. Hrycos pastangomis jis buvo atkurtas jau jos pačios suformuluotu pavadinimu – Etnomuzikologijos katedra.

Žiaurus rusofašistinis karas neleido švęsti šio akademinio ukrainiečių muzikinės etnografijos tyrimo židinio 100-mečio ir jo atkūrėjos bei vadovės 90-mečio jubiliejaus. Tai buvo planuota padaryti šiais, 2022, metais. Deja, čia numatytų surengti iškilmų miestai – Kyjivas ir Irpinė – tapo Bučos žudynių liudininkais ir visą pasaulį sukrėtusių Irpinės–Hostomelio–Kyjivo sunaikinimo plano epicentru. Vėl cituojame A. Ivanickį: „Sovietmečiu visur akivaizdžiai matėsi socialinės neteisybės ir nelygybės realybė. Žmonės buvo iškeldinami iš savo gimtųjų vietų, perkelti į jų gyvenimo būdai visiškai svetimas teritorijas. Būtent tai paskatino S. Hryčą dar tuomet tęsti muzikinės etnografijos tyrimus šiame kontekste. Tais laikais nebuvo įmanoma tiesiogiai įvardyti šių problemų ir jos buvo užkodautos kaip sociologiniai folkloro aplinkos tyrimai naujose sovietinėse gyvenvietėse. 1975 m. buvo surengtos jos vadovaujamos ekspedicijos į Černobylio AE, 1977 m. – į Burštynsko ir Novodnistrovsko HES apylinkes, 1983 m. – vėl į Černobylio atominės elektrinės teritorijas. S. Hrycos parengtų anketų duomenimis, buvo apklausta daugiau nei 300 vietinių gyventojų ir čia naujai atvykusių žmonių“ (Іваницький..., p. 9).

Menu – dalyvavau šioje paskutinėje „Černobylio“ ekspedicijoje. Sovietinės nomenklatūros man buvo duotos trys dienos specialiai misijai atlikti – apsilankyti pas Pripetės bendrabučiuose apgyvendintas šeimas ir tendencingai socializuotomis anketomis išgauti iš šių žmonių „reikalingą“ informaciją. Savo ruožtu šie žmonės, suvokdami bjaurų situacijos pikantiškumą, vieni nuolaidžiai,

o kiti su atvira ironija komentavo tai, ko iš jų reikalavo konjunktūrinis klausimynas. O Sofija Josypivna tuo tarpu nedarė interviu. Ji savo iniciatyva naujutėlaičiu japonišku stereofoniniu diktofonu įrašinėjo aplinkinių kaimų vietinių gyventojų dainas. Šį aparatą jai padovanojo man nežinomas geradaris. Nepalieldamas žavėjaisi juo padarytų stereofoninių garso įrašų kokybe, nes kaip kompensaciją už idiotiškų anketų apklausas man buvo leista čia pasilikti dar dvi dienas ir ieškoti vietinių smuikininkų ir kitų instrumentalistų. Deja, neskaitant banalaus klubo akordeonisto, man nieko daugiau aptikti nepavyko. Tada man buvo patikėta surašyti visą Rečicijos kaime jos įrašytų vestuvių ceremonijos eigos stenogramą (nuolat akompanuojant pradedančiam akordeonistui...) ir šiuos įrašus perduoti unikalais diktofono savininkui. Šis epizodas yra tik vienas iš ryškiausių pavyzdžių, kas nuolat nutikdavo Kyjive, Kirovo gatvės 4 numerio adresu esančiame Institute tais laikais, kai Jurijus Volodymyrovičius Šerechas-Ševeliovas⁷ ir kiti užjūrio ukrainiečių diasporos metrai pelnytai ir nepelnytai, bet garsiai šaukė tokius įrašus esant „toli nuo mokslinio žodyno“. Ir nė žodžio apie tai, kokiomis sąlygomis turėjo dirbti tie pavieniai (!) drašulio kraštotyriminkai, kurie nesutiko su savo sovietinio sukirpimo politinio elito viršininkų nurodymais įrodyti tai, ko socialinėje erdvėje tada nebuvo ir negalėjo būti...

Be metodologinių politiškai ideologizuotų problemų, antroje vietoje buvo „visuotinai suprantamų“ sąvokų vartosenos problema. Dar pačioje studijų pradžioje, kai „Boikivščinos muzikos“ koncepcijos įvardijime tik ryškėjo etnofoninės paradigmaticos idėjos, pakankamai vargau su Maskvos muzikologijoje plačiai paplitusio vokalinio termino „garso sklaida, skvarbumas“ (rus. „полётность звука“) vertimu į gimtąją ukrainiečių kalbą. Kito atitiktens kaip ukrainiečių „несучість“ neradau⁸. „Taip nutinka tik vištoms!“ – mano rankraštyje didžiosiomis raidėmis parašėse tuoj pat atsirado įrašas pažįstama Hrycos rašysena... Jei tik pavyktų surinkti tiek tokias tragikomiškas, tiek ir rimtas mokslines, metodines ir leksines-stilistines pastabas, surašytas visų Jos mokinių studentiškių laikų rankraščiuose, – galėtų būti parengtas spalvingas ir taiklus S. Hrycos etnomuzikologinės pedagogikos perliukų vadovėlis...

O apie garsųjį S. Hrycos reiklumą jaunųjų etnomuzikologų gretose legendos sklido nuo Lvivo iki Charkiją, Kišiniovą ir Varšuvą... Tačiau tikrąją šio reiklumo „mokyklą“ įmanoma pajusti tik tiems, kurie visa tai ištvėrė iki sėkmingų

⁷ Jurijus Volodymyrovyčius Ševeliovas (Шевельов Юрій Володимирович, 1908–2002) – filosofijos daktaras, vokiečių kilmės ukrainiečių kalbininkas slavistas, Ukrainos literatūros bei teatro istorikas ir kritikas, didžiąją gyvenimo dalį gyvenęs JAV. Aktyvus Amerikos ukrainiečių emigrantų mokslinio bei kultūrinio gyvenimo dalyvis. Harvardo ir Kolumbijos universitetų profesorius [vertėjo pastaba].

⁸ Ukrainietiška – несучість (žodžių žaismas) – yra ir „skrydis“, ir kiaušinių dėjimo procesas... [vertėjo pastaba].

diplominių darbų gynimo. Tų, kurie pakeliui „nubyrėjo“, yra galbūt dvigubai ar trigubai daugiau...

Keletas pavyzdžių iš mano paties „laimingos“ patirties... Turiu nuoširdžiai pasakyti, kad daugiau nei pusės mano 12 metų aspiranto patirties laikotarpiu Didžioji Mokytoja mano studentiškus rašinius vertino labai griežtai – už menkiausias klaidėles gaudavau gerą porciją pylos. Niekada negirdėdavau iš jos lūpų jokių teigiamų atsiliepimų ar padrąsinančių žodžių. Daug laiko praleisdavau transkribuodamas tradicinės muzikos natas. Ir tik būdamas jau šeštame kurse, pamenu, padėjau ant Jos stalo žanriniu aspektu kruopščiai suskirstytų ir dailiai surašytų natų partitūrą – situacija kiek pasikeitė. Sofija Josypivna, kaip buvo įprasta, ironiškai nusišypsojo ir apstulbusių mano kolegų akyse netikėtai pradėjo jas peržiūrinėti ramiai ir ypač atidžiai. Atsargiai pirmyn ir atgal vartydama šias partitūras, ši tą sau pusbalsiu pasisolfedžiuodama ji gal po kokių dvidešimties minučių tyliai pratarė: „Na, dabar gal kas nors ir išeis!“. Ir aš tada kartu su visais savo bendrakursiais pirmą kartą lengviau atsidusau...

Vėliau mano kandidatinės disertacijos preliminarus gynimo bendrame trijų katedrų posėdyje buvo konstatuota, kad „Lenkijoje už tokią natų priedėlio apimtį ir lygį mokslinis laipsnis suteikiamas be jokio gynimo!“. O tada jau buvau parengęs šūsnis partitūrų, surašytų mažomis „paradigmatikos labirintų“ (ukr. „*лябіринтів парадигматики*“) formulėmis, kur kiekviena melodija buvo įvairiausiai parametrais sisteminta, klasifikuota, jų grupės apibendrintos begalinėmis kintamų tipų identifikavimo ir galutinių išvadų tiradomis. Nepaisant to, tik laimingai susiklosčius aplinkybėms mano 12-os metų disertacijos galutinio parengimo terminas galėjo prasitęsti ir dar daug ilgiau...

Sėkmingai apsigynus kandidatinę disertaciją mūsų bendravimas ir konsultacijos vyko jau beveik „lygiomis sąlygomis“. Kartu rašėme etnoinstrumentologinius mokslinius straipsnius, sudarinėjome jų rinkinius, rengėme ekspedicijų ir ten padarytų garso įrašų pristatymus radijuje, atrinkinėjome folkloro kolektyvus dalyvauti įvairiuose konkursuose, buvome jų veiklos vertintojai ir t. t. Tačiau man dar buvo gana toli iki pripažinimo rimtu folkloristu teoretiku... Sofija Josypivna vietoje mano darbų vertinimo įkyriai ir be galo mėgdavo pasakoti, kaip Truskavece ji susipažino su lyrininku, kuris po Dievo Motinos paveikslu nepriekaištingai autentiškai atliko F. Kolesos užrašytą „Vergo raudą“ iš Poltavos lyrininko A. Skubijaus⁹ repertuaro. Ir kiekvieną kartą tokiam jos entuziazmui nebuvo ribų... Tai tęsėsi tol, kol galiausiai aš neiškenčiau ir po eilinio egzaltuoto jos liudijimo išpoškinau: „Sofija Josypivna, atsiprašau, bet jei neturite ką pasakyti apie mane kaip folkloristą, nebekartokite šios tirados!“... Tik po to atsirado kuklūs

⁹ Ivanas Mykolajovyčius Skubijus (*Скубій Іван Миколайович*, 1858–1909) – žymus ukrainiečių lyrininkų tradicinio muzikavimo atstovas [vertėjo pastaba].

mano kaip folkloristo mokslininko darbų vertinimai... O tikrasis pripažinimas atėjo tada, kai likus trims dienoms jau iki daktarinės disertacijos gynimo viena „įtakingų“ oponentų, žinoma kaip nestandartinių disertacijų žlugdymo „ekspertė“ (gynyba tikrai truko daugiau nei 5 valandas ir niekas jai neturėjo priekaištų), be ceremonijų patarė man „radikaliai keisti darbo sampratą“. Tada Sofija Josypivna ryžtingai išrėžė: „Mieloji! Parenk bent vieną tokią monografiją, kurių šis disertantas jau turi paskelbęs tris!“. Ji taip pat drastiškai pakeitė savo poziciją ir dėl anksčiau negailestingai kritikuoto kobzariaus Mykolos Budnyko¹⁰ ir jo judėjimo vertinimo, tapdama mano penktosios monografijos „*Микола Будник і кобзарство*“ vyriausiąja redaktore ir ne kartą teigiamai apie visa tai atsiliepdama įvairiose mokslinėse konferencijose skaitytuose savo pranešimuose. Čia minėtinas ir I tarptautinis kobzarologų ir etnoorganologų kongresas, dedikuotas Mykolos Budnyko atminimui ir surengtas rusofašistų šiuo metu nuo žemės paviršiaus nušluotoje ir krauju pasrūvusioje Irpenėje. Čia ji pateikė pagrindinį programinį pranešimą.

Tuo greičiausiai būtų galima ir baigti prisiminimus apie Sofijos Josypivnos Hrycos mokslinio-pedagoginio metodo fundamentalumą, originalumą, žmogiškumą, reiklumą ir principus, jei ne dar vienas jos kieto ir bekompromisio charakterio bruožas, kuris yra aktualus šių laikų parsidavusio ir nesąžiningo pasaulio kontekste. Kalbama apie praėjusio amžiaus 9-ojo dešimtmečio pabaigoje suaktyvėjusią *Fulbright* fondo propagandos kampaniją, siekiant pasisavinti visus Ukrainos fonogramų fondus, įskaitant neįkainojamą M. Rylskio MFEI archyvo medžiagą. Šio fondo atstovui ji be išlygų tškė: „Kaip tu įsivaizduoji – kažkas nenuilstamai dirbo ir kūrė mūsų archyvus neįtikėtinais sunkiomis sąlygomis, o tu nori visa tai taip paprastai pasisavinti? To nebus!“ Retai kada tekdavo išgirsti tokį kategorišką ir pakylėtą jos iškalbos toną.

Stebint panašius įvairių perdėm komercinių fondų bandymus viską „iš karto“ priglauti sau, gąsdinant, kad „viskas pas jus dings“, noriu jų atstovams atsakyti tuo pačiu Sofijos Josypivnos tonu – „nesulauksite!“. Mes visi kartu turime dėti visas pastangas išsaugoti suskaitmenintus valstybinius ir asmeninius muzikinio folkloro archyvus čia, Ukrainoje. Būtina kopijuoti juos keliomis versijomis ir neleisti jų užgrobti neapibrėžto, komercializuoto ir agresyvaus pasaulio gniaužtams. Atiduoti lengva, bet išsaugoti sau patiems ir būtent čia, Ukrainoje, prikelti naujam gyvenimui – oi, kaip sunku! Galbūt kažkas nesutiks, bet „Bukarešto“ sindromas politikoje turėtų tapti aktualiū ir humanitarinėje sferoje – dabar ukrainiečiai neturi niekuo tikėti! Niekam, išskyrus save pačius

¹⁰ Mykola Petrovyčius Budnykas (*Будник Микола Петрович*, 1953–2001) – žymus ukrainiečių kobzarius, Kyjivo kobzarių bendrijos vadovas, bandūristas, tradicinių muzikos instrumentų meistras, menininkas, poetas [vertėjo pastaba].

ir tuos, kurie visuose šio baisaus karo frontuose kasdien priartina mums taip trokštamą PERGALE!

* * *

Pabaigoje norėčiau pabrėžti, kad Sofija Josypivna, gimusi ir augusi Lvive, nepaisant daugelio vietinių folkloristų skeptiško požiūrio į jos novatorišką ir daugeliui iki pat šiol nesuprantamą sisteminių-paradigminių mąstymą, per visą gyvenimą savo asmeniniame ekspediciniame archyve surinko ir yra išsaugojusi daugiausia Karpatų krašto tradicinio muzikinio folkloro garso įrašų. Juose užkoduotas šio Ukrainos regiono dainų intonacinės prigimties būdo organiškumas ir gilumas, kurio, kaip kultūros paveldo esmės, pasak F. Kolesos, nepavyks suvokti nė vienam šiuolaikiniam folkloristui. Madingas susižavėjimas globaliomis pasaulio folkloristinės minties problemomis to niekada neatstos. Tai, ko gero, yra kertinė ir svarbiausia Sofijos Josypivnos mokslinės minties strategija. Galime nerimauti tik dėl to, kad ši unikali archyvinė Jos medžiaga išliktų nesunaikinta. Jos atkurta institucija, kuriai ji paskyrė visą savo mokslinį gyvenimą, iki pat šiol nesugebėjo viso šio unikalaus turto suskaitmeninti ir net priimti į savo fondus. Jeigu tai liktų už Ukrainos muzikinio folkloro mokslinės analizės proceso ribų ir nepatektų į mūsų vaikų ir anūkų rankas, turėtume kaltinti ne vien žiaurių pasaulio įvykių laikus, bet ir patys save. Ir čia – geroji žinia. Pastarųjų kelerių metų laikotarpiu, jau prirakinta prie lovos savo bute ketvirtajame aukšte, kurio Jos kojos, nenuilstamai savo laiku kopusios ir į stačiausius Karpatų šlaitus, jau nebegalėjo pasiekti, padedama ilgametės savo padėjėjos ir kolegės Valentynos Mykolajivnos Ponomarenko¹¹, neįtikėtinais sunkiomis materialinėmis ir moralinėmis-psichologinėmis sąlygomis šią unikalią kolekciją ji pagaliau parengė publikuoti, ir visa tai išvydo dienos šviesą – „išėjo į pasaulį!“. Tai: „Грица С. Й. Необрядовий фольклор Західних регіонів України. Регіонально-жанрова антологія. Національна академія наук України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київський національний університет культури і мистецтв, 2020. 764 с.“

Nekeldamas sau ypatingo tikslo šiame straipsnyje įvertinti ar išvardyti visus šio leidinio teorinius ir metodinius pasiekimus (kadangi vien tik jų literatūros sąrašai gali užimti visą recenzijos apimtį), noriu pabrėžti – kiekvienas folkloristas dažniausiai yra užverstas kruopščiai atliekamais teoriniais-analitiniais, ekspediciniais, leidybiniais, įvairiausiais visuomenei naudingais ir moksliniais-pedagoginiais darbais. Nelieka nei laiko, nei jėgų savo surinktiems archyvams tvarkyti ir juo labiau juos pristatyti tiek kolegoms, tiek ir šalies ar globaliu

¹¹ Valentyna Mykolajivna Ponomarenko (Пономаренко Валентина Миколаївна) – MFEI Etnomuzikologijos katedros jaunesnioji mokslo darbuotoja [vertėjo pastaba].

mastu. Su šia problema ne kiekvienam yra lemta susitvarkyti. Apibendrinu: „<...> savo rankose turime ištisą ekspedicinio ir mokslinio-teorinio darbo laikotarpį apibendrinantį leidinį. Jo autorė – viena reikšmingiausių pasaulio etnomuzikologinės ir kobzarologinės minties figūrų, visos mokslo srities – muzikinės epikologijos (ukr. „музичне епікознавство“) – pradininkė, perspektyviausio paradigminio ukrainiečių tradicinės muzikos struktūrinės tipologijos tyrimo metodo kūrėja ir puoselėtoja“ (žr.: Михайло Хай. Рецензія на монографію-збірник Софії Грици «Необрядовий фольклор Західних регіонів України. Регіонально-жанрова антологія». *Проблеми kobzarstva та етноорганології*. Вид-во ІМФЕ. Київ-Ірпінь, 2022, с. 17–23).

Ši Vakarų Ukrainos neapeiginio folkloro antologija, kur detalai apžvelgiama šių dainų ir instrumentinės muzikos regioninių bei žanrinių bruožų visuma, – ilgamečio Sofijos Josypivnos mokslinio darbo „gulbės giesmė“. Joje aptariama problematika buvo vystoma ir jos programiniame pranešime „Paradigminis tautosakos tyrinėjimo modelis“ (ukr. „Парадигматична модель дослідження фольклору“), ligos patale nuotoliniu būdu pateiktame I tarptautiniame kobzarologų ir etnoorganologų kongreso mokslinėje-praktinėje konferencijoje. Šis žymaus tradicinio kobzariaus Mykolo Budniko atminimui surengtas kongresas buvo surengtas šio teksto autoriaus Mychajlo

Chajaus iniciatyva 2021 m. spalio 13 d. šiuo metu jau subombarduotoje Irpenės mokykloje. Taip Ji brandžiai įžengė į savo 90-mečio jubiliejaus metus. Deja, jos Siela vasario mėnesį Ukrainoje rusofašistų pradėto karo iššūkių neatlaikė. Jau trečią karo dieną Ji išėjo į Amžinybę... Mokslinės analizės gylis ir Jos suformuluotų metodologinių postulatų programiškumas (antologija ir gyvas Jos žodis ZUM eteryje) gali būti laikomas moksliniu „testamentu“ visai šių nelengvų laikų Ukrainos folkloristų kartai ir kelrodžiu „vadovu“ šios šalies etnomuzikologijos mokslo takais, kuriais iki jos dar niekas nevaikščiojo.

Iš ukrainiečių kalbos vertė Rimantas Sliužinskas

P. S. Jau parengus šį nekrologą spaudai, iš Kyjivo mus pasiekė dar viena liūdna žinia. Anapilin iškeliavo ir šio teksto autorius, paskutiniu savo rašiniu spėjęs pagerbti savo Mokytojos atminimą ir Ukrainoje, ir Lietuvoje. Taigi, tenka šią

publikaciją pratęsti dar vieno nekrologo vertimu. Liūdna, kad vienas po kito mus palieka garbūs Ukrainos etnomuzikologai, su kuriais man teko garbė maloniai bendrauti ir produktyviai bendradarbiauti. Tebūnie jiems lengva gimtosios Ukrainos žemelė...

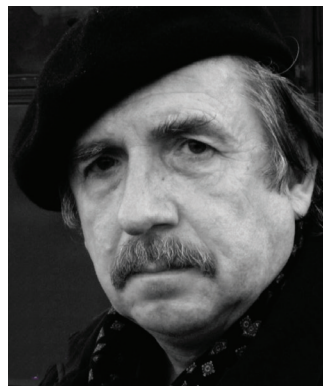
R. S.

JIS MYLĖJO UKRAINĄ IR BUVO IŠTIKIMAS JOS SŪNUS. MYCHAJLO CHAJUS (1946–2022)

Šiandien, 2022 metų spalio 15 dieną, Ukrainos muzikinės folkloristikos mokslas paniro į gilų gedulą. 77-aisiais gyvenimo metais nustojo plakti iškilaus Ukrainos patrioto, mokslininko ir atlikėjo praktiko, kobzarių ir lyrininkų sąjūdžio vadovo, padoraus ir sąžiningo žmogaus, tikro krikščionio Mychajlo Josypovyčiaus Chajaus (Михайло Йосипович Хай) širdis.

Mychajlo Chajus – vyresniosios kartos ukrainiečių etnomuzikologas, meno istorijos mokslų daktaras, profesorius, Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos M. Rylskio Menotyros, folkloristikos ir etnologijos instituto Kyjive (MFEI) Etnomuzikologijos katedros vedėjas ir žymiausias mokslininkas. Lyrininkas ir bandūristas, daugiau nei šimto mokslinių ir publicistinių straipsnių, trijų monografijų, CD „Ukrainos lyra“ (ukrainiečių, anglų ir lenkų kalbomis – 1999 m.), knygų, garso ir daugialypės terpės leidinių apžvalgų ir anotacijų muzikinio regionalizmo, etnoorganologijos ir kobzarologijos tematika autorius, disertacijų gynimo tarybų narys.

Gimė 1946 m. birželio 15 d. Lvivo srities Staro-Sambiro rajono Lutovyskos kaime. Baigė Sambiro kultūros ir švietimo mokyklą, Drohobyčio valstybinio pedagoginio instituto (dabar Pedagoginis universitetas) Muzikos ir pedagogikos fakultetą (1969). 1966–1982 m. dirbo smuiko ir simfoninio orkestro muzikos mokytoju Drohobyčio vaikų muzikos mokykloje, 1969–1971 m. – nusipelnusio Karpatų dainų ir šokių ansamblio „Verchovyna“ (Lvivo srities filharmonija) dirigentas ir chormeisteris. Iki 1982 m. vadovavo Drohobyčio miesto saviveikliniams chorams ir orkestrams, o 1982–1989 m. mokytojavo Kyjivo srities Vasylkivo ir Brovarų miestuose. 1989–1992 m. vadovavo jungtinės Ukrainos ir Kanados įmonės „Kobza“

folkloristinių tyrimų skyriui, nuo 1992 m. – Ukrainos eksperimentinės folkloro laboratorijos prezidentas-direktorius, garso publikacijų rinkinio „Ukrainiečių tradicinė muzika“ redaktorius. Daugialypės tematikos projektu „Mano Ukraina“ (1990–1997) ir Bervy“ (2000–2011) mokslinis redaktorius. Menotyros mokslų kandidatas (1990), mokslo darbuotojas (1990), Muzikinės etnografijos probleminio tyrimo laboratorijos vedėjas, lektorius (1993), docentas (1994), etnologijos ir menotyros mokslų daktaras (2002), katedros profesorius (2007). Kyjivo kobzarių gildijos (1998), Kobzarių sąjungos (1999) ir Ukrainos kompozitorių sąjungos (2004) narys, vyresnysis (2005) ir vyriausiasis (2010) MFEI mokslo darbuotojas. Jis nuolat skaitė mokslinius pranešimus ir koncertavo Ukrainoje bei užsienyje, per radiją ir televiziją.

Nuo 1987 m. užsiėmė ratukinės lyros muzikos ir ukrainiečių lyrininkų tradicijos atkūrimu, o nuo 1992 m. domėjosi tradicinės bandūros muzikos tyrinėjimu, buvo žymus jos atlikėjas.

1990 m. Mychajlo Josypovyčius apgynė menotyros mokslų kandidato disertaciją tema „Bojkivščinos tradicinės muzikos atlikimo ypatybės“ (mokslinė vadovė – S. J. Hryca), o 2011 m. – daktaro disertaciją tema „Ukrainiečių muzikinė ir instrumentinė kultūra (tautosakos tradicija)“.

Ryškesni mokslininko darbai – monografijos „Bojkivščinos muzika“ (Kyjivas, 2002), „Ukrainiečių muzikinė ir instrumentinė kultūra (folkloro tradicija)“ (Kyjivas–Drohobyčius, 2011), „Mykola Budnyk ir kobzarstvo“ (Lvivas, 2015). Daugiau nei šimto mokslinių straipsnių autorius. Svarbiausi iš jų yra:

1. Двопланова манера звукоутворення в народних хорах. *Народна творчість та етнографія*, 1978, № 3, с. 65–69.
2. Коломийка у весільному обряді бойків. *Народна творчість та етнографія*, 1984, с. 50–54.
3. Музичні інструменти бойків. *Народна творчість та етнографія*, 1988, с. 21–29.
4. Лірницька традиція як феномен української духовності. *Родовід*, 1993, № 6, с. 37–43.
5. Традиційний інструментарій Полісся (до питання примітиву в музиці). *Родовід*, 1988, № 16, с. 104–113.
6. Генеза і еволюція kobzarського інструментарію у світлі етиноінструментознавчої концепції Г. Хоткевича. *Дивосвіт Гната Хоткевича*. Харків, 1998, с. 117–126.
7. Традиційні народні інструменти українців в аспекті сучасного суспільно-політичного процесу. *Проблеми етномузикології*, Вип. 1, Київ, 1999, с. 167–179.
8. Бойківські танки козачкової групи (Спроба структурного аналізу). *Музичний фольклор в системі навчання та виховання молоді*. Тернопіль, 2000, с. 151–172.
9. Ембріональні форми антифонно-поліфонічного мислення в сучасному колядницькому обряді бойків. *Традиційна музика Карпат: християнські звичаї та обряди*. Івано-Франківськ, 2000, с. 20–42.
10. Етноорганологія як предмет музичної україністики: шляхи формування і перспективи. *IV Міжнародний конгрес україністів*. Кн. 2.: Мистецтвознавство. Одеса–Київ, 2001, с. 462–472.
11. Бойківський «Вертеп» у с. Вовче: до проблеми автентизму традиції. *Музика та дія в традиційному фольклорі*. Львів, 2001, с. 17–30.

12. Супровідний інструментарій. *Українська епічна традиція*. AVE-013-CD EXTRA. АртЕксист, УЕЛФ, Київ, 2003.
13. Традиційна інструментальна музика українців. Жанрова класифікація й сучасні жанрові стилістичні трансформації. *Проблеми етномузикології*, Вип. 2, Київ, 2004, с. 92–109.
14. Основні сфери формування поняття етнічного звукоідеалу. *Фольклористичні зошити*, Вип. 7, Луцьк, 2004, с. 103–118.
15. Микола Лисенко – піонер і фундатор етноорганологічної школи в Україні. *Микола Лисенко та українська композиторська школа*. Київ, 2004, с. 39–48.
16. Климент Васильович Квітка – дослідник кобзарсько-лірницької та інструментальної традиції українців. *Студії мистецтвознавчі*. Число 4: Театр. Музика. Кіно. Київ, 2004, с. 38–43.
17. Філарет Колесса — транскриптор і дослідник традиційної інструментальної музики українців. *Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття*. Львів, 2005, с. 208–213.
18. Народна інструментальна музика. *Історія української музики*. Київ, 2009, Т. 2, с. 51–68.
19. Проблема національного характеру і автентизму в синкретичних формах традиційної культури. *Проблеми етномузикології*, Вип. 4, Київ, 2009, с. 12–22.
20. Реформа галузі етномузикознавства – нагальна проблема державотворення. *Сучасні тенденції культури та державна і регіональна культурна політика*. Харків, 2009, с. 122–135.
21. Рудименти сакральних первісно-синкретичних форм колядницької традиції на лемківсько-бойківських кресах української етнічної території. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, ч. 25, Свидник, 2010, с. 242–251.
22. Тарас Шевченко у контексті реалістичного й романтизованого погляду на кобзарство. *Тарас Шевченко та кобзарство*. Львів, 2010, с. 39–50.
23. Синдром гармошкового кічу як руйнівника традиційного українського інструменталізму. *Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасні соціокультурні практики*. Харків, 2010, с. 210–220.

Jo mokslinių publikacijų sąrašė yra taip pat ir daug garso kasečių, kompaktinių diskų ir kitų tradicinės muzikos garso ir vaizdo įrašų publikacijų.

Mychajlo Chajus – antrinio folkloristinio sąjūdžio, skirto ukrainiečių instrumentinės tradicijos mokslinei ir atlikėjiškai rekonstrukcijai, įkūrėjas (1992), autentiškos instrumentinės muzikos grupės „Nadobryden“ (Kyjivas) ir kitų instrumentinių grupių – „Huliajhorod“, „Rodovid“ (Kyjivas), Kondratenkų giminės ansamblio (Lvivas), folkloro grupės „Ladkanka“ (Drohobyčius) ir kitų mokslinis konsultantas. 2010 m. birželio mėn. įkūrė Lvivo lyros muzikos propaguotojų gildiją ir buvo išrinktas jos vadovu.

Nuoširdžiai liūdime dėl Kolegos, Mokytojo, Bendraminčio mirties. Reiškiame užuojautą Jo šeimai, draugams ir artimiesiems. Mychajlo Chajus mylėjo Ukrainą ir visą savo gyvenimą paskyrė jos tradicinės muzikinės kultūros išsaugojimui, tyrimui ir puoselėjimui. Tepriima Viešpats Jį į savo Dangiškasias buveines, kad ten kartu su angelais giedotų savo nuostabią giesmę prieš Dievo sostą. Dangaus karalystė, amžina atmintis Tau, mūsų didysis Bičiuli ir Mokytojau!

Liudmyla Ivannikova (Людмила Іваннікова)
Iš ukrainiečių kalbos vertė Rimantas Sliužinskas